

LECT. UNIV. DR. ALINA MONICA AXENTE

Universitatea „Titu Maiorescu” din București, Facultatea de Drept
Universitatea „Nicolae Titulescu” din București, Facultatea de Drept

INSTITUȚII DE DREPT PRIVAT ROMAN

VOL. I. IZVOARE. PROCEDURA CIVILĂ.
PERSOANE. BUNURI. SUCCESIUNI

Editura
Hamangiu
2020

§2. Derularea procesului

Specifică procedurii legisacțiunilor era desfășurarea procesului în 2 etape denumite: faza *in iure* și faza *in iudicio*. Autoritatea competentă a soluționa litigiul avea o construcție bipartită, cele două faze nederulându-se în fața aceleiași persoane. Astfel, în faza *in iure* răspunzător cu organizarea procesului era magistratul, faza *in iudicio* desfășurându-se exclusiv în fața judecătorului investit de către magistrat (după confirmarea respectării tuturor condițiilor legale) tocmai cu atribuția judecării cauzei.

Cu toate că procesul în sine era alcătuit din cele două faze, luând în considerare caracterul consensual al procedurii legisacțiunilor, este important a analiza etapa premergătoare fără de care nu se poate discuta despre existența unui proces, și anume citarea pârâtului. Întrucât caracterul consensual impune prezența ambelor părți în fața magistratului, pentru inițierea valabilă a procesului nefiind suficientă simpla prezență a reclamantului, citarea legală a pârâtului nu era o opțiune, ci o obligație în sarcina reclamantului.

2.1. Citarea pârâtului în procedura legisacțiunilor (etapă premergătoare procesului)

Procedeele de citare a pârâtului erau:

- *in ius vocatio*;
- *vadimonium extrajudicial*;
- *condictio*.

2.1.1. *In ius vocatio*

Pentru citarea valabilă a pârâtului, reclamantul trebuia să îl someze pe acesta utilizând formula solemnă *in ius te voco* (te chem în fața justiției/în fața magistratului) într-un loc public, în prezența martorilor. Era strict interzisă citarea pârâtului la propriul domiciliu (în sensul că nu se considera ca realizată citarea), acesta fiind perceput ca sacru și inviolabil^[1].

Dacă după rostirea corectă a formulei solemne de către reclamant în fața martorilor, pârâtul refuză să se prezinte alături de acesta în fața magistratului, reclamantul putea recurge la forță pentru a-l obliga, „punând mâna pe el”^[2]. Dacă însă dificultatea ori imposibilitatea pârâtului de a se

[1] Cicero. *De domo*, 41.100.

[2] C.ST. TOMULESCU, *Drept privat...*, p. 99.

prezenta în fața magistratului nu depindea de voința sa, fiind de natură fizică (vârstă, boală, infirmitate), reclamantul îi putea pune la dispoziție un mijloc de transport materializat fie sub forma unui car neacoperit (*iumentum*), fie sub forma unui pat acoperit (litieră)^[1]. Desigur, reclamantul nu era obligat să îi asigure pârâtului aceste mijloace de deplasare, dar însăși calitatea lui de reclamant îl poziționează în postura aceluia care prezintă interes în soluționarea neîntârziată a procesului (prin care el să își poată valorifica astfel pretențiile avute față de partea adversă).

Exista totodată și o atitudine intermediară a pârâtului în raport cu somația reclamantului de a îl urma în fața magistratului; mai exact, pârâtul nu refuză în totul înfățișarea în fața magistratului, ci doar caracterul imediat al acesteia, solicitând stabilirea unei date ulterioare la care această întâlnire să se desfășoare. Cu acest prilej, de regulă se instituia *un vindex*, similar unui garant, care avea rolul de a se asigura că pârâtul se va prezenta la termenul ulterior astfel stabilit^[2].

Din cele descrise interpretăm că la aducerea pârâtului cu forța de către reclamant se putea recurge doar în contextul în care cel din urmă apucase să îl someze pe acesta prin rostirea formulei solemne în public, iar ulterior acestui moment pârâtul încerca să scape de prezentarea în fața magistratului. Luând în considerare argumentul metodei logice de interpretare a normelor juridice *a minori ad minus* (dacă prin lege este interzis mai puțin, implicit este interzis și mai mult), ar părea un nonsens încuviințarea scoaterii pârâtului din propriul domiciliu prin mijloace violente dar interzicerea aducerii unei asemenea ofense precum citarea persoanei în spațiul sacru al domiciliului.

Totuși, nu putem să nu ne întrebăm ce se întâmplă în următoarea ipoteză: dacă o persoană, fiind conștientă de propria încălcare a unei obligații juridice față de o alta și realizând că este susceptibilă de a fi citată în orice moment dacă se prezintă în public, decide să evite această situație și nu părăsește domiciliul pentru o perioadă îndelungată sau, din contră, dispare cu totul? Am stabilit deja că reclamantul era în drept a „pune mâna pe el” și a-l aduce prin uz de forță la proces **dacă după** momentul citării, pârâtul refuză (dovedit cu martori) să îl însoțească. Prin urmare, imposibilitatea efectivă de a-l cita pe pârât atrage și imposibilitatea de a începe procesul, circumstanță care, în funcție de natura raportului juridic încălcat, poate fi extrem de împovărătoare și păgubitoare pentru cel care încearcă să își valorifice pretențiile prin proces. O astfel de decizie luată din dorința de a tergiversa procesul denotă o aproape

[1] *Ibidem*; L.XII.T., I.3; Aulus Gellii, *Noct. Att.* 20.1.

[2] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2004, p. 61; Gaius, *Inst.*, 4.184.; N. CORODEANU, *Sur le fonction de vindex*, București, 1910, p. 20.

certă atitudine culpabilă a viitorului pârât, care evident speră să scape de sau cel puțin să amâne răspunderea civilă (contractuală sau delictuală) față de partea adversă.

Remediul unui asemenea eventual blocaj purta denumirea de *missio in possessionem*, prin care, cu scopul de a-l determina pe pârât să adopte o atitudine procesuală, magistratul îi conferea reclamantului posesiunea sau detențiunea (nu proprietatea!) bunurilor pârâtului. A nu se înțelege prin *missio in possessionem* o formă de complot mascat între magistrat și reclamant, menit a-l prejudicia pe pârât ori a-l păcăli să „iasă din ascunzătoare”, prilej cu care reclamantul să îl surprindă cu citarea în fața magistratului. Este vorba despre adoptarea unei atitudini procesuale; mai exact, pârâtul, care până în momentul depozitării de bunuri avea toate motivele să împiedice declanșarea procesului (prezumând că îl va pierde), dobândește un interes real de a se prezenta în fața magistratului, de a participa la proces, urmărind a-și recupera bunurile.

2.1.2. *Vadimonium extrajudiciar*

Acest al doilea procedeu de citare a pârâtului, specific „oamenilor cu o stare socială mai bună”^[1], se prezintă a fi o variantă mult mai civilizată de inițiere a procesului, obligarea de înfățișare a pârâtului cu brutalitate fiind exclusă.

Vadimonium extrajudiciar constituia o înțelegere între cei doi, o convenție prin care de comun acord stabileau, printr-o stipulațiune (promisiune a pârâtului), data la care va avea loc prezentarea în fața magistratului. Gaius menționează că în edictele pretorilor această promisiune apare uneori ca un simplu angajament luat de pârât, alteori sub forma unui jurământ, însoțit sau nu de plata unei cauțiuni care să garanteze prezența lui la termenul stabilit^[2].

Depășind sfera argumentului condiției sociale superioare a celor care optau pentru *vadimonium extrajudiciar*, analizând maniera de raportare a pârâtului la un viitor proces, se poate observa o atitudine subiectivă a acestuia total opusă atitudinii pârâtului din ipoteza anterioară. Dacă pârâtul „ascuns” afișa o atitudine culpabilă (vinovată) față de reclamant, pârâtul care consimte la desfășurarea procesului inițiat de reclamant lasă de înțeles că nu consideră legitime ori îndreptățite pretențiile emise de reclamant față de el. Mesajul indirect, transmis prin tocmai această atitudine, este acela că și el își dorește un proces echitabil, prin care urmărește a fi scutit de răspundere **nu** prin mijloace de tergiversare, ci prin absolvirea

[1] C.ST. TOMULESCU, *Drept privat...*, p. 100.

[2] Gaius, *Inst.*, 4. 185.

sa de către un judecător și, totodată, lămurirea definitivă a conflictului civil. Așadar, o astfel de așa-zisă colaborare între reclamant și pârât nu trebuie privită ca fiind o anomalie, ci – de ce nu? – ca un raport firesc între două persoane cu viziuni subiective contrare asupra aceluiași raport juridic și care apelează la autoritatea competentă pentru soluționarea obiectivă a litigiului.

2.1.3. *Condictio*

Condictio desemna somația prin care pârâții peregrini (străinii tolerați la Roma în scopuri comerciale) erau citați la o zi determinată în fața magistratului, care urma să decidă momentul prezentării părților în fața recuperatorilor (judecătorii împuterniciți a soluționa procesele dintre cetățenii romani și peregrini)^[1].

2.2. Faza *in iure* (în fața magistratului) – prima fază a procesului

După cum enunțam în introducerea capitolului, faza *in iure* a procesului se caracteriza prin rigori formale excesive, părțile fiind ținute a se exprima exclusiv în formule solemne prestabilite de lege. În fața magistratului nu se administrau probele, nu se dezbătea situația de fapt dintre cei doi, ci se reținea respectarea cu strictețe a pașilor de procedură și se consemna situația de drept, aceasta desfășurându-se exclusiv în termeni solemni. Faza *in iure* avea trei actanți: părțile (reclamantul și pârâtul) și magistratul. În cele ce urmează, vom analiza separat activitatea lor.

2.2.1. *Activitatea părților*

La ziua și ora prestabilite, reclamantul (*actor*) și pârâtul (*reus*) se prezentau în fața magistratului. Respectând principiul *nemo alieno nomine lege agere potest*, aceștia se înfățișau personal, reprezentarea lor în justiție nefiind (de regulă) permisă^[2].

Primul care lua cuvântul era reclamantul. În termenii solemni specifici cauzei (pe care îi vom detalia cu ocazia expunerii legisacțiunilor de judecată și de executare), acesta își exprima pretențiile ridicate împotriva pârâtului.

Apoi, ca răspuns la pretențiile reclamantului, pârâtul își putea însuși una din următoarele atitudini: să le recunoască, să le nege sau să nu se

[1] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 457.

[2] Gaius, *Inst.*, 4.82.

apere în mod corespunzător^[1]. În funcție de atitudinea pârâtului în această etapă procesuală, se conturau atât durata, cât și soluționarea procesului.

A. Recunoașterea pretențiilor reclamantului purta denumirea de confessio in iure și conducea la soluționarea imediată a procesului de către magistrat, fără a mai fi necesară trecerea la faza a doua a procesului (în fața judecătorului).

Soluționarea procesului **nu** este sinonimă cu încetarea acestuia. Orice soluționare a unui proces presupune existența unei pronunțări, a unei sentințe (fie de condamnare a pârâtului, fie de absolvire a sa). În cazul unei recunoașteri a pretențiilor reclamantului, pronunțarea magistratului echivala cu condamnarea pârâtului. Reținem însă că în procesele civile condamnarea pârâtului nu înseamnă pedepsirea acestuia ori îngrădirea libertății lui, ci doar pierderea procesului în fața reclamantului, respectiv legitimarea pretențiilor celui din urmă, succedată de valorificarea drepturilor subiective astfel izvorâte. Așadar, în urma condamnării, consecințele suportate de pârât presupuneau (în funcție de natura obligației juridice încălcate și de evoluția istorică a procedurii civile romane) fie despăgubirea bănească a reclamantului pentru prejudiciul cauzat, fie executarea contractului, fie restituirea în natură a bunului etc.

O altă mențiune importantă este aceea că recunoașterea pretențiilor avea forță executorie, ea constituind în sine un titlu executoriu^[2]. Aceasta însemna că pârâtul asimilat condamnatului prin *confessio in iure* era obligat prin tocmai declarația sa de recunoaștere la executarea obligației de plată față de reclamant, nemaiajungându-se la deschiderea unei noi acțiuni în justiție de punere în executare a sentinței.

De ce prin recunoașterea pretențiilor reclamantului nu se mai trece în faza a doua a procesului (*in iudicio*)? Răspunsul sălășluiește în însăși rațiunea divizării procesului în cele două faze, conduse de autorități judiciare distincte (magistrat și judecător). Rolul fazei *in iure* era acela de a epuiza aspectele juridice cu caracter solemn, în timp ce principalul obiectiv al fazei în fața judecătorului o constituia **dezbaterea în contradictoriu** între reclamant și pârât, fiecare aducând probele care să îi susțină propria variantă a situației de fapt, așa cum au înțeles-o. Dacă din prima fază procesuală declarațiile părților nu se situează în contradicție, avansarea procesului în faza a doua într-o atare situație ar fi un consum inutil de resurse judiciare, umane, dar și de timp, activitatea unui judecător fiind lipsită de obiect și sens.

[1] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2004, p. 61.

[2] Ulpian 42.2.6.pr.

Absurdul unei asemenea ipoteze reiese din următorul exemplu: *X are de recuperat de la Y o creanță în valoare de o mie de ași. Pentru că nu reușește să obțină pe cale amiabilă banii de la acesta, îl citează și îl aduce cu forța în fața magistratului. Ajunși în faza in iure, X își afirmă pretențiile în formule solemne. În tot acest timp, Y realizează că pe durata procesului se va dovedi cu ușurință că pretențiile reclamantului sunt legitime, întrucât au fost mulți martori prezenți la momentul nașterii datoriei. Pe acest considerent, în momentul în care este întrebat dacă este adevărat că îi datorează lui X suma de 1000 de ași, Y recunoaște că da. Dacă în acel moment magistratul nu ar pune capăt procesului prin condamnarea lui Y la plata datoriei către X și i-ar trimite pe X și Y în fața judecătorului pentru dezbateri și administrarea probelor, s-ar ajunge la împrejurarea cel puțin comică în care ambele părți ar susține aceeași variantă a situației de fapt, aducând aceiași martori care să descrie în detaliu ceea ce deja și X, dar mai ales și Y, au afirmat încă din faza in iure. Si toate acestea pentru ca la final judecătorul să spună: „da, domnule Y, aveți dreptate, după o lungă analiză a tuturor probelor administrate, am ajuns la concluzia că într-adevăr, îi datorați lui X suma de 1000 de ași”?* Din fericire, românii, veritabili juriști, au creat instituții și principii juridice care să nu genereze contexte aberante.

B. Apărarea necorespunzătoare (non defensio uti oportet) conducea la același deznodământ al procesului: pârâtul era asimilat condamnatului, iar procesul nu mai înainta în faza a doua^[1].

Calificarea ca necorespunzătoare a apărării pârâtului putea rezulta atât din rostirea greșită și neintenționată a formulelor solemne, cât și din refuzul indirect, dar, voit de a-și da concursul la îndeplinirea formelor solemne specifice respectivei legislații. Indiferent de forma de manifestare a apărării defectuoase, pierderea procesului de către pârât încă din fața magistratului, fără a se mai ajunge în fața judecătorului, este mai mult decât justificată: rostirea greșită a formulelor solemne (chiar și neintenționată) în faza in iure știm deja că atrage pierderea automată a procesului de către autorul greșelii, iar refuzul de a-și da concursul la îndeplinirea formelor solemne exprimă indirect o atitudine total dezinteresată față de respectivul conflict juridic. Chiar dacă la prima vedere dezinteresul pârâtului poate părea un detaliu lipsit de importanță, în realitate acesta are o greutate serioasă în stabilirea traiectoriei procesului.

[1] R. MONIER, *Manuel elementaire de droit romain*, Paris, 1947, p. 131; L. LÉVY-BRUHL, în *Revue historique de droit français et étranger*, Paris, 1957, p. 562.

Pentru exemplificare, revenim la exercițiul de imaginație analizat anterior, în care Y este chemat în judecată de către X, care pretinde că cel dintâi îi datorează 1000 de ași. Dacă ajuns în fața magistratului, pârâtul Y nu își dă concursul la realizarea solemnităților unui proces care s-ar putea finaliza cu propriul câștig, afișând implicit dezinteresul față de însași achitarea sa, de ce s-ar merge mai departe cu derularea procesului? De ce ar fi angrenate o serie de alte persoane (de la magistrat și judecător până la martori) în efortul de a-l achita pe pârât în condițiile în care el însuși nu este dispus a depune minimele diligențe în acest sens? În fond, judecătorul nu îl poate sili pe pârât să câștige procesul, achitându-l cu forța.

C. Negarea pretențiilor reclamantului, secondată de acordul de a continua procesul, reprezenta unica atitudine a pârâtului care în raport cu acuzațiile care îl vizau ducea la desfășurarea procesului și în faza in iudicio.

După cum este și firesc, dacă părțile și-au exprimat pretențiile, respectiv apărarea cu respectarea riguroasă a formulelor solemne specifice legisacțiunii, ambii stăruind în a contesta susținerile celuilalt, se impune trecerea în faza *in iudicio*. Această a doua fază se caracterizează prin tocmai contradictorialitatea părților, fiecare argumentându-și afirmațiile și încercând să combată versiunea părții adverse prin mijloacele de probă de care dispunea.

Așadar, atitudinea pârâtului prin care se făcea trecerea cauzei de la magistrat la judecător era doar aceea din care rezulta fără echivoc, prin rostirea corectă a formulelor solemne, nu doar disponibilitatea, dar și intenția clară a acestuia de a se purcede în etapa dezbaterilor.

2.2.2. Despre magistrați și activitatea lor

A. Cine erau magistrații cu competențe judiciare?

În timp, în funcție de organizarea statală și de climatul politic, rolul de magistrat judiciar a fost ocupat de entități diferite, de la regi la consuli, edili și, în final, pretori. Întrucât în prima formă de organizare statală, respectiv Regalitatea, atribuțiile civile, militare și religioase erau concentrate în persoana *regelui*, acesta era unicul magistrat și judecător „apt a cerceta și a judeca neînțelegerile dintre cetățeni”^[1]. Odată cu abolirea Regalității și proclamarea Republicii însă, competențele foștilor regi, inclusiv cele judiciare, au fost preluate de către *consuli* și repartizate în mod egal între aceștia. Pe măsură ce s-au creat noi magistraturi, competența judiciară s-a transmis pretorilor. Dacă *pretorii urbani* au dobândit autoritatea legală de a organiza litigiile dintre cetățenii romani, organizarea proceselor dintre cetățeni și

[1] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 454.